

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Соломаха Артем Григорович

УДК 342.924

**ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Запоріжжя – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Малетич Михайло Михайлович,

Навчально-науковий інститут права

ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»,

доцент кафедри теорії держави

і права та конституційного права;

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Дрозд Олексій Юрійович,

Бюро економічної безпеки України,

керівник Департаменту організації забезпечення діяльності;

доктор юридичних наук, професор

Яра Олена Сергіївна,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

декан юридичного факультету.

Захист відбудеться «03» грудня 2024 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.07 Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74, корп. 5, кім. 202-б.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-а, корп. 2, кім. 101).

Реферат розісланий «03» листопада 2024 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ш.Н. Гаджиєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Питання про сутність науки адміністративного права є одним із фундаментальних питань юридичної науки, адже власне наука адміністративного права здійснює організуючий вплив на структурування дослідження адміністративно-правового явища, вибір дослідницьких методів та наукових категорій, а також на очікуваний дослідником результат. Сучасна наука адміністративного права відмовилась від засад науки адміністративного права радянського періоду, втім у науковій літературі відсутні комплексні дослідження її сутності та функцій, прийомів, рівнів та інструментарію дослідницької діяльності.

За останні десятиліття в адміністративному праві змінилося майже все – предмет і метод адміністративно-правового регулювання, категоріальний апарат адміністративного права, система адміністративного права та ін. У таких умовах, безумовно, повинні були змінитись і методологічні установки до визначення основних проблем науки адміністративного права. Цього не сталося. Наука адміністративного права продовжує розглядатись як об'єкт дослідження інших наук, а тому ґрунтовно і комплексно не досліджується.

У сучасних умовах методологічні проблеми науки адміністративного права все більше стають помітними та мають значення для розвитку адміністративного законодавства і правозастосовної практики. Віддаленість науки адміністративного права від потреб практики, а практики від науково обґрунтованих пропозицій свідчить про те, що наука адміністративного права реалізує нині не всі свої функції. Наявні об'єктивні і суб'єктивні причини повного чи часткового невиконання функцій науки. Втім зрозуміти ці чинники, напрацювати заходи щодо їх усунення з наукової діяльності можна лише тоді, коли наука адміністративного права буде розглядатись як один із предметів адміністративно-правових досліджень.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять наукові джерела, в яких досліджувались особливості розвитку науки адміністративного права, її методологія і категоріальний апарат, зокрема, таких науковців, як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, А.С. Васильєв, Т.О. Губанова, О.Ю. Дрозд, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Л.М. Корнута, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, М.М. Малетич, А.В. Матіос, О.І. Миколенко, О.М. Миколенко, О.П. Рябченко, Ю.С. Шемшученко, О.С. Яра та ін.

Разом із тим у юридичній літературі з адміністративного права відсутні комплексні праці, які присвячені дослідженню науки адміністративного права, що й зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в Запорізькому національному університеті в межах наукового проєкту «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711).

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у розкритті особливостей розвитку науки адміністративного права, а саме у розкритті «серцевини» науки, рівнів наукового пізнання адміністративно-правових явищ, категоріального апарату та методології адміністративного права, а також у вдосконаленні на цій основі теорії адміністративного права.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі*:

- розкрити проблеми, які ускладнюють процес визначення «серцевини» науки адміністративного права;
- охарактеризувати історію розвитку науки адміністративного права як системи знань про управлінську галузь права;
- визначити особливості науки адміністративного права як системи знань про правозабезпечувальну публічну галузь права у системі права України;
- розкрити сутність (серцевину) науки адміністративного права;
- визначити об'єкт та предмет науки адміністративного права з огляду на сучасний розвиток суспільних відносин;
- надати інституційну характеристику науки адміністративного права України;
- розкрити системність сучасної науки адміністративного права як одну із головних її ознак;
- визначити особливості розвитку науки адміністративного права в період з 1991 року по сьогодні;
- розкрити місце і значення науки адміністративного права у сучасній системі юридичних наук;
- охарактеризувати функції науки адміністративного права;
- визначити значення загальнотеоретичного рівня наукового пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ;
- розкрити особливості концептуального рівня досліджень адміністративно-правових явищ;
- охарактеризувати специфіку емпіричного (практично-прикладного) рівня досліджень адміністративно-правових явищ;
- розкрити елементний склад інструментарію досліджень адміністративно-правових явищ;
- визначити особливості формування категоріального апарату адміністративного права;
- розкрити специфіку впровадження у категоріальний апарат науки адміністративного права понять «публічне адміністрування», «адміністративний акт» та «адміністративні послуги»;
- визначити особливості впровадження в категоріальний апарат науки адміністративного права понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура» та «адміністративний договір»;
- визначити методологічні проблеми науки адміністративного права;
- розкрити специфіку використання загальнофілософських методів пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ;

- охарактеризувати основні проблеми використання загальнонаукових методів пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ;
- визначити специфіку використання спеціальних методів наукового пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ;
- розкрити особливості впливу на розвиток науки адміністративного права концепцій правової, соціальної держави та концепції інформаційного суспільства;
- визначити специфіку впливу на розвиток науки адміністративного права концепцій децентралізації влади і людиноцентризму;
- охарактеризувати особливості впливу на розвиток науки адміністративного права концепції глобалізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі розвитку науки адміністративного права.

Предметом дослідження є етапи становлення та сучасні тенденції розвитку науки адміністративного права.

Методи дослідження. Обґрунтованість теоретичних положень дослідження, достовірність його результатів забезпечено використанням сукупності загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, завдяки використанню діалектичного методу наукового пізнання було розкрито специфіку розвитку у часі та просторі науки адміністративного права (розділи 1, 2, 3, 4, 5, 6). Історико-правовий метод дозволив розкрити особливості становлення сучасної науки адміністративного права, процес виникнення в науці нових ідей та понять (розділи 2, 3, 4, 5). Системно-структурний (системно-функціональний) метод дозволив дослідити науку адміністративного права як системне явище та як елемент більш загальної системи, що реалізує певний набір функцій (підрозділи 1.6, 1.7, 2.2, 2.3), а також розкрити елементи, що наповнюють категоріальний апарат і методологію адміністративного права (розділи 4, 5). Порівняльно-правовий метод використовувався у порівнянні різних концепцій адміністративного права (розділ 1), у визначенні специфіки і значення рівнів наукового пізнання у дослідженнях адміністративно-правових явищ (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). За допомогою формально-юридичного методу було уточнено зміст понять «об'єкт та предмет науки», «серцевина науки», «функції науки», «методологія науки», «категоріальний апарат науки» та інші поняття, що мають велике значення для всебічного розкриття предмета дослідження.

У всіх розділах роботи використовувались такі методологічні прийоми, як синтез, аналіз, дедукція, індукція, аналогія тощо.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практичної діяльності суб'єктів публічного адміністрування, правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці цілісним комплексним дослідженням, яке присвячене визначенню особливостей розвитку науки адміністративного права, а також вдосконаленню на цій підставі теорії адміністративного права та її узгодженню із потребами практики.

У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення і висновки, запропоновані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

- на основі аналізу історії розвитку науки адміністративного права акцентовано увагу на необхідності визначення її серцевини (основи, навколо якої концентруються інші знання), що дозволить мінімізувати у майбутньому ризики використання адміністративного права як одного із засобів обслуговування недемократичних режимів, а також сприятиме стабільності і життєздатності самої науки;

- запропоновано виділяти поняття «серцевина науки», а також розглядати публічно-владні відносини серцевиною науки адміністративного права, що дозволило усунути протиріччя між управлінською, публічно-сервісною та поліструктурною концепціями адміністративного права і переосмислити об'єкт і предмет науки адміністративного права;

- комплексно визначено об'єкт та предмет науки адміністративного права з огляду на сучасний розвиток суспільних відносин, що дало можливість, по-перше, включити до об'єкта і предмета саму науку адміністративного права, по-друге, під іншим кутом подивитись на роль та місце адміністративного права у системі права України;

- всебічно, з урахуванням особливостей предмета науки адміністративного права, були охарактеризовані рівні наукового пізнання адміністративно-правових явищ, що дозволило виділити переваги та недоліки їх використання в науково-дослідній діяльності;

- розкрито особливості використання дедукції, індукції та порівняльно-правового методу у разі дослідження адміністративно-правових явищ із описом вимог їх використання, застережень від помилок під час їх застосовування та негативних наслідків, які настають у разі порушення цих вимог;

- на підставі аналізу математичних методів дослідження адміністративно-правових явищ було запропоновано перелік вимог та сфер ефективного їх використання у науці адміністративного права;

удосконалено:

- положення щодо впровадження в адміністративне право концепції людиноцентризму, що дозволило сформулювати низку пропозицій стосовно вдосконалення теорії адміністративного права та норм адміністративного законодавства;

- наукові положення щодо впровадження в адміністративне право концепції інформаційного суспільства, що дало можливість сформулювати пропозиції з удосконалення відповідних норм адміністративного законодавства;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо державного управління та суб'єктів державного управління, що дало можливість розкрити недоліки науки радянського адміністративного права та уточнити місце управлінських відносин у предметі сучасного адміністративного права;

- положення щодо публічно-сервісної концепції адміністративного права, що дозволило розкрити її позитивний вплив на розвиток науки адміністративного права та показати недоліки такого впливу;

- положення про системність науки, що дозволило розкрити проблеми, які наявні в науці адміністративного права та час від часу загрожують її системності;

- теоретичні положення щодо визначення понять «публічне адміністрування», «адміністративний акт», «адміністративні послуги», «адміністративний процес», «адміністративна процедура» та «адміністративний договір», що дозволило виявити загальні проблеми впровадження в категоріальний апарат науки адміністративного права нових понять.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – під час проведення наукових досліджень чи конференцій;

- *правотворчій діяльності* – для підготовки пропозицій до чинного законодавства України з питань удосконалення дефініцій, що використовуються в адміністративному законодавстві;

- *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення діяльності суб'єктів публічного адміністрування, які використовують у своїй діяльності здобутки теорії адміністративного права;

- *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення практичних занять та читання лекцій із дисципліни «Адміністративне право України».

Особистий внесок здобувача. Основні положення й результати дисертації зроблено автором самотійно з використанням новітніх досягнень вітчизняної науки адміністративного права та робіт зарубіжних учених-адміністративістів. Усі положення та висновки, викладені в дисертації, ґрунтуються на власних дослідженнях автора.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на 7 науково-практичних конференціях, а саме: «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2023 р., 2024 р.); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 2023 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2023 р.); «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 2024 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації викладено в 28 наукових працях, у тому числі у 21 науковій статті, з яких 18 опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, 3 статті – наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Web of Science і Scopus (2 з яких – опубліковані в зарубіжних наукових виданнях), а також у 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, які містять двадцять чотири підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 514 сторінок, у т. ч. основного тексту – 433 сторінки. Список використаних джерел налічує 455 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 «Наука адміністративного права як система знань про адміністративно-правові явища» складається із семи підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Проблеми визначення серцевини науки адміністративного права»* здобувач розкрив особливості змістового наповнення та цільової спрямованості науки адміністративного права у різні періоди її розвитку.

Акцентовано увагу на тому, що за всю історію свого розвитку зміст та значення у суспільстві адміністративного права як галузі права постійно змінювались. Це невідворотно відображалось і на визначенні головного (сутнісного) в науці адміністративного права, того, без чого вона втрачає сенс. Наприклад, адміністративно-деліктні відносини є відносинами, які охоплюються сучасним предметом адміністративного права. Втім ці відносини є не тільки своєрідними (специфічними) для адміністративного права, що підкреслюється в численних наукових працях (В.К. Колпаков, О.І. Миколенко і ін.), а й віддаленими від сутності (серцевини) науки адміністративного права. Втрата цих відносин як предмета адміністративно-правового регулювання (наприклад, у ході реформування кримінального й адміністративно-деліктного законодавства шляхом їх об'єднання) жодним чином не відобразиться на сутності (серцевині) науки адміністративного права. Тобто йдеться про більш глибинний об'єкт і предмет науки, зникнення якого буде свідчити і про зникнення науки адміністративного права.

Наголошено, що будь-яка галузева юридична наука, до яких належить і наука адміністративного права, має свою «серцевину», навколо якої концентруються інші знання, що в кінцевому результаті і створює систему знань, яка і є змістовим наповненням науки. На відміну від інших галузевих юридичних наук, «серцевина» науки адміністративного права постійно змінювалась під впливом історичних, світоглядних, соціально-політичних та інших чинників.

У підрозділі 1.2 «Наука адміністративного права як система знань про управлінську галузь права» дисертант здійснив аналіз представлених у науковій літературі думок про адміністративне право як галузь права України, яка обслуговує виключно функціонування виконавчої влади та суб'єктів державного управління.

Наголошено на тому, що в радянський період відбувся відхід від європейських традицій розуміння місця і ролі адміністративного права у суспільстві, а тому адміністративне право як галузь права та галузева юридична наука були наповнені новим, відмінним від європейського підходу, змістом. Основними особливостями, якими характеризувалось у цей період адміністративне право, були такі: 1) ігнорування можливості вирішення спорів, які виникають між суб'єктами державного управління та пересічними громадянами, в порядку адміністративного судочинства (перевага надавалась оскарженню в адміністративному порядку); 2) обслуговування потреб системи органів державного управління; 3) перевага частки матеріальних норм, які встановлювали повноваження суб'єктів державного управління, над процедурними нормами, які регулювали порядок (процедури) реалізації передбачених повноважень; 4) у підручниках з адміністративного права були відсутні підрозділи, присвячені адміністративно-правовому статусу фізичних осіб та процедурам реалізації їхніх прав і свобод; 5) визначення предмета адміністративно-правового регулювання пов'язувалось виключно із суспільними відносинами, що виникають у ході реалізації державного управління тощо.

Наслідки визначення у радянський період сутності науки адміністративного права і нині негативно позначаються на формуванні сучасних підходів як до уточнення предмета адміністративно-правового регулювання, так і до розуміння визначення серцевини науки адміністративного права.

У підрозділі 1.3 «Наука адміністративного права як система знань про правозабезпечувальну галузь права» здобувач розкрив особливості публічно-сервісної концепції адміністративного права.

Звернута увага на те, що публічно-сервісна концепція адміністративного права виникла наприкінці 90-х років XX ст. як протипага управлінській концепції адміністративного права. Головним її ідеологом був В.Б. Авер'янов. У цей період переосмислювалися як предмет адміністративного права, так і сутність науки адміністративного права, адже у разі пояснення адміністративно-правових явищ і процесів, що відбувалися в українському суспільстві, на заміну концепції державоцентризму прийшла концепція людиноцентризму. Концепція людиноцентризму вимагала зміни концентрації як у правовому регулюванні, так і в дослідженнях з «держави» та її проявів на «людину» та її потреби. Хоча В.Б. Авер'янов не протиставляв між собою управлінські та правозабезпечувальні відносини в предметі адміністративного права, не визначав пріоритетність одних над іншими, в науковій літературі така тенденція з'явилась. Наголошувалось на тому, що правозабезпечувальні відносини первинні, а управлінські і правоохоронні відносини вторинні в предметі адміністративного права. Такий підхід впливав як на визначення предмета адміністративно-правового

регулювання, так і перетворював сутність (серцевину) науки адміністративного права, вона зміщувала акцент з державного управління на забезпечення прав і свобод особи в публічно-правовій сфері.

У підрозділі 1.4 «*Серцевина науки адміністративного права*» здобувач обґрунтував авторське бачення сутності (серцевини) науки адміністративного права, навколо якої формується її об'єкт і предмет.

Поліструктурна концепція адміністративного права пояснює єдність предмета адміністративного права, який об'єднує управлінські, правоохоронні і правозабезпечувальні (публічно-сервісні) відносини, але не розкриває сутність (серцевину) науки адміністративного права, завдяки якій її можна розглядати як цілісну й узгоджену систему знань.

Усі галузеві юридичні науки, орієнтуючись на традиційні визначення об'єкта і предмета науки, до її фундаменту відносять галузь права, історію її розвитку, сучасність і перспективи розвитку. Втім адміністративне право як галузь права є лише одним із об'єктів такої галузевої науки. Серцевина ж науки – це те, що пронизує собою майже всі знання в науці, об'єднує їх у систему і пояснює їх сутність та зв'язки.

Якщо управлінська концепція адміністративного права серцевиною науки вважає державне управління, а публічно-сервісна концепція – забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері, то поліструктурна концепція лише звернула увагу на те, що ні управлінські, ні правоохоронні, ні правозабезпечувальні відносини не мають пріоритету один над одним, а важливою категорією адміністративного права є «публічне адміністрування», яке характеризується в основному як вид публічно-владної діяльності, яка здійснюється органами виконавчої влади, органами місцевого самоуправління та іншими суб'єктами. Не применшуючи важливості поняття «публічне адміністрування» для розвитку науки адміністративного права, в дисертації доводиться думка, що серцевиною науки адміністративного права повинні бути «публічно-владні відносини», що дозволяє пояснити особливості предмета і методів адміністративно-правового регулювання, класифікацію та види адміністративно-правових норм і правовідносин, пояснити логічні взаємозв'язки між різними частинами адміністративного права, об'єкт і предмет науки адміністративного права тощо.

У підрозділі 1.5 «*Об'єкт та предмет науки адміністративного права*» здобувач розкрив зміст таких категорій, як «об'єкт» і «предмет» науки адміністративного права.

Констатовано, що предмет науки адміністративного права лише іноді визначається в наукових джерелах (А.С. Васильєв, Д.М. Овсянко, С.Г. Стеценко та ін.). Ці визначення є результатом творчої діяльності науковців, які крізь призму свого світогляду визначають сфери, які, на їхню думку, охоплюються предметом відповідної науки, а тому багато між ними неспівпадінь та суперечностей. Стосовно ж об'єкта науки адміністративного права взагалі мало в науковій літературі висловлювань та змістовних визначень (Т.О. Гуржій, О.В. Кузьменко, О.І. Миколенко та ін.), що є результатом дискусій між

адміністративістами щодо включення в об'єкт і предмет науки адміністративного права безпосередньо самої науки.

У дисертації обґрунтована думка, що розвиток науки без процесів її самовдосконалення неможливий, а тому наука є невід'ємним елементом, що входить до об'єкта і предмета науки адміністративного права. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність включення до предмета науки адміністративного права категоріального апарату та методології адміністративного права.

Наголошено, що «публічно-владні відносини» як серцевина науки адміністративного права впливають і на визначення її об'єкта та предмета. Специфіка об'єкта науки проявляється в тому, що він може досліджуватись декількома науками одразу. Наприклад, публічно-владні відносини є об'єктом дослідження науки адміністративного, конституційного, міжнародного публічного права тощо.

У підрозділі 1.6 *«Інституційна характеристика науки адміністративного права України»* здобувач розкрив зміст структурних елементів науки адміністративного права – аксіологію, догму і практичну адміністративістику.

Різні структурні елементи науки адміністративного права набувають розвитку в дослідженнях у різні періоди. Тобто на конкретному етапі розвитку науки адміністративного права може набувати активного і стрімкого розвитку один структурний елемент, тоді як інші можуть перебувати в тимчасовому занепаді чи у форматі повільного розвитку. Можна виділити декілька критеріїв, які впливають на цей процес: 1) стан систематизації норм адміністративного права (наприклад, для систематизації норм адміністративного права важливими є розвиток догми адміністративного права та практичної адміністративістики); 2) якій функції науки на цей період розвитку надається перевага (наприклад, якщо в дослідженнях превалює практично-прикладна функція науки адміністративного права, то розвитку набуває практична адміністративістика); 3) стан систематизації теоретичних знань науки та їх узгодженості між собою (в цьому випадку перевага буде надаватись розвитку аксіології).

У дисертації розкриті особливості аксіології, догми і практичної адміністративістики.

У підрозділі 1.7 *«Системність сучасної науки адміністративного права»* здобувач розкрив особливості такої властивості науки, як «системність», та оцінив стан «системності» сучасної науки адміністративного права.

Для будь-якої науки ключовими є поняття «система», «знання» та «система знань». Системність науки показує її зрілість, свідчить про наявність механізму постійного самовдосконалення і розвитку, показує взаємозалежність і взаємозв'язок між різними науковими напрямками у самій науці. Є багато факторів у сучасній науці адміністративного права, які негативно впливають на її сприйняття як системного явища. Наприклад, адміністративному праву відомі неодноразові намагання відділити від адміністративного права у вигляді самостійних галузей права України такі його елементи, як «адміністративне процесуальне право», «адміністративно-деліктне право», «адміністративне процедурне право», «поліцейське право», «міграційне право» тощо. Більш того, в науковій літературі наголошується на тому, що факт формування самостійної

галузі права автоматично свідчить і про створення самостійної галузевої юридичної науки. Автори цих концепцій по факту руйнують системність адміністративного права як галузі права України та галузевої науки. Власне, тому перед представниками науки адміністративного права більше ніж перед представниками будь-якої іншої юридичної науки стоїть проблема доведення її системності. Свого часу від адміністративного права відділилося фінансове право та сформувалася наука фінансового права. Цей факт говорить про те, що у суспільстві можуть відбуватися об'єктивні процеси, результатом яких стає відділення від однієї галузі національного права нового утворення, яке набуває статусу галузі права.

Системність науки адміністративного права порушується і у сфері знань про адміністративно-деліктне право. Тобто в юридичній науці наявні не тільки галузеві науки, а цілий комплекс інших наук, які надають системності загалом юридичній науці. Наприклад, цикл кримінально-правових наук представлений такими науками: кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики та кримінології, тоді як цикл адміністративно-правових наук у деліктних правових явищах представлений тільки наукою адміністративного права й адміністративною деліктологією. Тобто наукове обґрунтування делікту, деліктних правовідносин, механізмів захисту від деліктів та їх профілактики у суспільстві в циклі адміністративно-правових наук програє не тільки за кількістю, а й всебічністю дослідження відповідних явищ.

Розділ 2 «Розвиток, значення та функції науки адміністративного права» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Загальні тенденції розвитку науки адміністративного права в період з 1991 року по сьогодні»* здобувач розкрив загальні тенденції розвитку науки адміністративного права в умовах розбудови демократичної, правової та соціальної держави.

Розвиток українського суспільства ознаменувався подіями, які вплинули не тільки на розвиток адміністративно-правового регулювання, а й позначились на розвитку науки адміністративного права. Акт проголошення незалежності України у 1991 році ознаменував факт припинення радянського адміністративного права та виникнення адміністративного права незалежної України. Конституція України, яка була прийнята в 1996 році, ознаменувала факт перегляду системи органів державної влади (в тому числі органів виконавчої влади) та взаємин між ними, між органами державної влади та органами місцевого самоуправління, між органами державної влади та приватними особами. Розробка Концепції реформи адміністративного права України у 2000 році ознаменувала собою початок трансформації адміністративного права від управлінської галузі права до галузі права України, яке базується на дотриманні засад концепції людиноцентризму, прав і свобод людини та громадянина, а також на дотриманні засад демократичної і правової держави. Це своєю чергою стало підставою для перегляду та переосмислення методології і категоріального апарату адміністративного права. Створення системи адміністративних судів та прийняття КАС України в 2005 році стали підтвердженням факту виникнення судового адміністративного процесуального

права, кодифікації адміністративних процесуальних норм, а разом із цим і фактом оформлення наукового напрямку – науки адміністративного процесуального права. Прийняття в 2012 році Закону України «Про адміністративні послуги» стало свідченням факту розвитку публічно-сервісної діяльності як виду публічного адміністрування. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 2014 року ознаменувала собою виникнення в науці адміністративного права євроінтеграційного вектора. Закон України «Про адміністративну процедуру» став свідченням факту формування і розвитку такого наукового напрямку, як «наука адміністративного процедурного права» тощо.

У підрозділі 2.2 «Наука адміністративного права в сучасній системі юридичних наук» розкрито місце і взаємозв'язок науки адміністративного права з іншими юридичними науками.

З'ясовано, що юридичні науки за предметом дослідження можна поділити на: галузеві, теоретичні, історико-юридичні, міжгалузеві, організаційні, прикладні та міжнародно-правові. Наука адміністративного права належить до галузевих наук, виділення яких у загальній системі юридичних наук тісно пов'язане з існуванням відповідної галузі у системі права України.

У дисертації проведено порівняльний аналіз науки адміністративного права, по-перше, з іншими галузевими науками – конституційного права, цивільного права, трудового права, кримінального права, та галузевими процесуальними науками, по-друге, з теоретичними юридичними науками – теорією держави та права, філософією права, по-третє, з однією міжнародно-правовою наукою, а саме наукою міжнародного публічного права. Серед них можна виділити юридичні науки, які: а) відіграють роль теоретичної бази під час дослідження адміністративно-правових явищ (теорії держави та права, філософії права та ін.); б) тісно комунікують із наукою адміністративного права та доповнюють її (наука конституційного, міжнародного публічного права і ін.); в) тимчасово конкурують із наукою адміністративного права через накладення предметів дослідження (науки трудового права); г) мають тенденції до зближення з окремими науковими напрямами в науці адміністративного права (науки цивільного процесуального права та господарського процесуального права).

У підрозділі 2.3 «Функції науки адміністративного права» здійснений аналіз поняття «функції науки» та розкрито особливості реалізації таких функцій наукою адміністративного права.

У дисертації розкрито зміст поняття «функції науки адміністративного права», здійснено їх порівняльну характеристику з функціями адміністративного права та функціями навчальної дисципліни «Адміністративне право».

Наголошено на тому, що функції науки адміністративного права слід розглядати як сукупність трьох понять – цілі, засоби та результат науково-дослідної діяльності, що дозволяє: 1) показати невідривність поняття «функція науки» від поняття «ціль науки»; 2) вказати на тісний зв'язок функцій науки з результатами науково-дослідної діяльності; 3) визнати функцію невиконаною, якщо буде неспівпадіння між поставленою ціллю і отриманим результатом;

4) під засобами науково-дослідної діяльності розуміти інструментарій науки (методологію та категоріальний апарат).

Були проаналізовані представлені в науковій літературі класифікації функцій науки адміністративного права, а також розкриті особливості змістового наповнення та реалізації функцій, які належать нині науці адміністративного права.

Розділ 3 «Рівні та інструментарій наукового пізнання адміністративно-правових явищ» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальнотеоретичний рівень досліджень адміністративно-правових явищ»* було розкрито особливості дослідження адміністративно-правових явищ на загальнотеоретичному рівні наукового пізнання.

Наголошено, що наука адміністративного права неоднорідна, кожна наукова праця вносить свій вклад у розвиток теорії та практики адміністративного права. Це дає підстави виділяти в науковому пізнанні адміністративно-правових явищ певні рівні, кожен з яких має своє значення для практики застосовування норм адміністративного права, для вдосконалення адміністративного законодавства та розвитку адміністративно-правової науки. З'ясовано, що кожне наукове дослідження цінне для науки адміністративного права, але рівень цінності визначається декількома чинниками, такими як: 1) покращення правотворчої і правозастосовної діяльності; 2) розвиток чи мотивація розвитку науки і наукових досліджень; 3) вирішення протиріч у науці та структуризація накопичених результатів дослідження. Перший чинник показує на скільки тісний зв'язок між теорією та практикою, другий – розкриває внутрішній потенціал науки до розвитку і самовдосконалення і третій – характеризує механізм вирішення проблем і протиріч, які виникли в науці. Власне, ці три чинники і покладені в основу поділу наукового пізнання адміністративно-правових явищ на три рівні – загальнотеоретичний, концептуальний та емпіричний (практично-прикладний).

Встановлено, що до причин, які зумовлюють існування третього (загальнотеоретичного) рівня наукового пізнання адміністративно-правових явищ, належать: 1) всі науки (і ті, що існують з давніх часів, і ті, що тільки-но оформилися) потребують свого переосмислення; 2) накопичення суперечностей та наукових проблем, що гальмують розвиток науки і потребують свого вирішення шляхом змістового оновлення науки.

У підрозділі 3.2 *«Концептуальний рівень досліджень адміністративно-правових явищ»* здобувач здійснив аналіз досліджень адміністративно-правових явищ, які належать до концептуального рівня наукового пізнання.

Наголошено, що процес розробки і оприлюднення нових концепцій, теорій, наукових підходів чи вчень належить до концептуального рівня наукового пізнання адміністративно-правових явищ, який відрізняється від загальнотеоретичного та емпіричного (практично-прикладного) рівнів наукового пізнання. Новації у науку адміністративного права приходять через нові ідеї, теорії, концепції та вчення. Більшість із них носить авторський характер. Особливість «наукових новацій» полягає в тому, що до їх появи адміністративно-правові явища в наукових джерелах, власне, так ще не досліджувались і не характеризувались. Втім наявність новацій не свідчить про

автоматичні зміни в доктрині адміністративного права. Їх слід сприймати як особливі науково обґрунтовані підходи до визначення, класифікації, структуризації чи співвідношення правового явища, що є предметом дослідження.

Доведено, що концептуальний рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має велике значення для розвитку теорії адміністративного права, втім неправильний розвиток концептуальних досліджень та неправильне його співвідношення з іншими рівнями наукового пізнання призводять до таких негативних явищ у науці адміністративного права: 1) віддаленість теорії від практики; 2) теорія починає породжувати штучні проблеми, на вирішенні яких зосереджується більше ніж на вирішенні проблем практики; 3) консервація доктринальних положень, які перетворюються на знаряддя боротьби із будь-якими новими ідеями, підходами, концепціями у сфері науки адміністративного права тощо.

У підрозділі 3.3 *«Емпіричний (практично-прикладний) рівень досліджень адміністративно-правових явищ»* були розкриті особливості досліджень адміністративно-правових явищ, які відбуваються на емпіричному рівні наукового пізнання.

Встановлено, що до проблем, які породжує емпіричний рівень досліджень адміністративно-правових явищ, слід віднести: 1) узагальнення результатів дослідження одного і того ж правового явища в різних наукових працях часто будуть суперечливими, що породжує суперечності в теорії адміністративного права; 2) ігнорування вимог категоріального апарату адміністративного права, що взагалі спотворює результати досліджень; 3) зловживання індукцією як одним із важливих інструментів методології адміністративного права, що збільшує розрив між теорією та практикою. Наголошено, що доктрина адміністративного права не завжди озброює дослідника однозначним підходом до визначення, класифікації і опису властивостей конкретного адміністративно-правового явища, а тому йому доводиться серед численних авторських наукових підходів, концепцій і теорій, що представлені в науковій літературі, вибрати одну, через постулати якої він і буде пояснювати правове явище. Якщо декілька дослідників виберуть різні наукові підходи чи концепції для обґрунтування одного і того ж правового явища, то отримані ними висновки будуть не тільки суттєво різнитись між собою, а й іноді суперечити один одному. Це породжує протиріччя в теорії адміністративного права.

У підрозділі 3.4 *«Інструментарій досліджень адміністративно-правових явищ»* здобувач розкрив зміст і види інструментарію науки адміністративного права, а саме наукових категорій та методології науки.

Особливість наукових категорій у тому, що вони, по-перше, допомагають підтримувати зв'язок між минулим (досвід та результати досліджень у минулому), сучасністю (опис сучасного стану, сучасні концепції та наукові підходи) та майбутнім (диктують напрями досліджень у майбутньому), по-друге, в одних випадках характеризують навколишній світ (суб'єкт владних повноважень, адміністративну правосуб'єктність і ін.), а в інших – належать до наукового пізнання (дедукції, індукції і ін.), по-третє, є системою понять

наукового мислення, які тісно взаємопов'язані один із одним, а зміна одного із них тягне за собою і зміну інших, по-четверте, допомагають визначитись із напрямками дослідження та зумовлюють його результати. Категоріальний апарат науки адміністративного права нині перебуває у стані трансформування (еволюції), що зумовлено численними об'єктивними чинниками, головним із яких є розвиток суспільних відносин.

Методологія за змістом неоднорідна, адже існує: а) загальна методологія, яка займається проблемами обґрунтування наукового знання незалежно від того, в якій науковій дисципліні воно отримане (загальнонаукова методологія); б) особлива методологія, яка досліджує методологічні проблеми окремих наук чи їх невеликих груп (методологія юридичних наук); в) конкретна методологія, яку часто іменують «методикою», займається методологічними особливостями (нюансами), які притаманні окремим науковим дисциплінам (може розроблятися на рівні правових інститутів адміністративного права). Методологія науки адміністративного права не має принципових відмінностей від загальної методології і методології юридичних наук, але має простір для створення різного роду методик дослідження адміністративно-правових явищ у відповідності до предмета та мети дослідження.

Розділ 4 «Категоріальний апарат науки адміністративного права» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Особливості формування категоріального апарату науки адміністративного права»* здійснено аналіз чинників, які впливають на процес формування та вдосконалення категоріального апарату адміністративного права.

Доведено, що категоріальний апарат адміністративного права складається із понять і категорій; а) які розроблені теорією держави та права і використовуються у всіх галузевих юридичних науках (наприклад, правовий статус, суб'єктивні права та обов'язки та ін.); б) які розроблені іншими галузевими юридичними науками та були запозичені у них (наприклад, «позов», «третя сторона» і ін.); в) які розроблені безпосередньо наукою адміністративного права (наприклад, адміністративний примус, адміністративна процедура і ін.); г) які розроблені іншими науками та були запозичені у них (наприклад, меліорація земель, природна монополія та ін.).

Зроблено висновок, що категоріальний апарат сучасного адміністративного права полягає в такому: 1) у його формуванні беруть участь усі методи наукового пізнання (найбільше значення мають діалектичний метод, індукція і дедукція); 2) має розгорнуту, але цілісну систему категорій і понять; 3) є логічним утворенням; 4) становить змістову частину науки адміністративного права; 5) фіксує певний рівень знань про адміністративно-правові явища; 6) складається із доктринальних і легальних понять; 7) складається із юридичних і неюридичних понять.

У підрозділі 4.2 *«Актуальні питання впровадження у категоріальний апарат науки адміністративного права понять “публічне адміністрування”, “адміністративний акт” та “адміністративні послуги”»* досліджено особливості змістового наповнення понять «публічне адміністрування», «адміністративний акт» та «адміністративні послуги».

Термін «публічне адміністрування» з'явився в наукових публікаціях як термін, який повинен був окреслити сферу публічно-владної діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоуправління, а також стати системоутворюючим поняттям у предметі адміністративно-правового регулювання. У наукових публікаціях цей термін наділяється різним змістовим наповненням, що ускладнює його розуміння та використання в дослідженнях адміністративно-правових явищ. У чинному ж адміністративному законодавстві він взагалі не використовується, що демонструє розвиг між теорією адміністративного права та практикою реалізації норм адміністративного права.

Термін «адміністративний акт» використовується в науці адміністративного права ще з радянських часів, втім чіткого розуміння його змісту і нині не сформувалося в доктрині адміністративного права. В національному законодавстві більш поширеними є поняття «нормативно-правовий акт» та «індивідуальний акт», які виносяться у формі письмового документа з дотриманням вимог до його змісту, форми і процедури прийняття. Найбільш розгорнутим визначенням адміністративного акта стало визначення, запропоноване у ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру», в якому звертається увага на те, що адміністративний акт: 1) це не тільки рішення компетентного публічно-владного суб'єкта, а і його юридично значуща дія індивідуального характеру; 2) спрямований на набуття, припинення, зміну чи реалізацію прав і обов'язків окремої особи. Втім практика адміністративних судів показує, що такий підхід до визначення адміністративного акта призводить в одних випадках до того, що адміністративний суд захищає права особи, яка звернулась за захистом, а в інших – «ні».

Термін «адміністративна послуга» почав використовуватись у наукових джерелах з кінця 90-х років минулого ст., коли почалась дискусія щодо правильного використання термінології у характеристиці публічно-сервісної діяльності суб'єктів публічного управління – «публічні послуги», «публічно-владні послуги», «управлінські послуги» тощо. З 2012 року це поняття офіційно було закріплене в національному законодавстві. Втім, незважаючи на численні комплексні праці, що були написані за останні десять років, місце адміністративних послуг серед усього загалу публічно-владних послуг так і не було чітко сформульоване. Тобто як засіб продуктивного і корисного спілкування суб'єкта владних повноважень з приватними особами адміністративна послуга розкривається в науковій літературі, а як елемент більш загальної системи публічно-владних послуг «ні».

У підрозділі 4.3 *«Проблематика впровадження в категоріальний апарат науки адміністративного права понять “адміністративний процес”, “адміністративна процедура” та “адміністративний договір”»* здійснено аналіз концепцій адміністративного процесу та його співвідношення із адміністративною процедурою, а також аналіз розвитку поняття «адміністративний договір».

Термін «адміністративний процес» почав використовуватись ще в працях науковців радянського періоду, але у зв'язку із тим, що адміністративні норми і правовідносини традиційно поділялися на матеріальні та процесуальні, в радянському адміністративному праві з'явилася «несудова» концепція адміністративного процесу, адже в одних випадках до нього відносили провадження у справах про адміністративні правопорушення, а в інших – «позитивну» організаційну діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоуправління. Лише з появою системи адміністративних судів та адміністративного судочинства виникла необхідність розмежування між собою традиційного юридичного процесу (адміністративного судочинства) та інших проявів правової дійсності організаційного характеру (юридичних процедур). Незважаючи на численні концепції адміністративного процесу та його співвідношення з адміністративною процедурою, що представлені в наукових джерелах, на сьогодні практика пішла шляхом розмежування правосуддя, яке забезпечується виключно нормами адміністративного процесуального права, та публічного адміністрування, яке забезпечується виключно нормами адміністративного процедурного права. Певна теоретична проблема в науці адміністративного права залишається з визначенням процесуальної чи процедурної природи провадження у справах про адміністративні правопорушення, адже в законодавстві є підтвердження як першого, так і другого підходу.

Адміністративний договір як термін адміністративного права отримав своє поширення в науковій літературі з моменту визнання того факту, що імперативний метод – це не єдиний метод адміністративно-правового регулювання (кінець 90-х років XX ст. та початок XXI ст.), що в адміністративному праві все більшого поширення отримує імперативно-диспозитивний і навіть диспозитивний метод правового регулювання. Втім головна проблема адміністративного договору в тому, що його визначення з'явилося не в положеннях матеріального чи процедурного адміністративного права, як це повинно було б бути, а одразу отримало закріплення в нормах процесуального адміністративного права. Той факт, що і нині відсутні матеріальні і процедурні норми адміністративного права щодо визначення адміністративного договору, його предмета, сторін і порядку заключення, негативно позначається як на використанні інституту адміністративного договору на практиці, так і розвитку судової практики щодо розгляду публічно-правових спорів з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів.

Розділ 5 «Методологія досліджень адміністративно-правових явищ» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Методологічні проблеми науки адміністративного права»* здійснено загальний аналіз проблем методології науки адміністративного права.

У науковій літературі до загальних проблем методології юридичних наук відносять такі: 1) хаос методології юридичних наук, що породжує хаос у методології правових досліджень; 2) відставання методології юридичних наук як від потреб практики (правотворчої і правозастосовної діяльності), так і потреб

розвитку самої юридичної науки (тобто для вдосконалення її наукового інструментарію); 3) криза методології юридичної науки, яка проявляється в такому: а) запозиченні правових інститутів та категорій наук іноземних країн без належного наукового обґрунтування; б) невиправдане засмічування методології юридичних наук методами і методологічними прийомами з інших галузей знання; 4) невміння молодих дослідників правильно використовувати методи наукового пізнання; 5) головна мета методології юридичних наук – вдосконалення практики на підставі розробки науково обґрунтованих пропозицій у реальному житті – не завжди працює, адже результати наукових досліджень нечасто беруться за основу вдосконалення положень національного законодавства, а тому юристам-науковцям доводиться лише критикувати вже прийняті нормативно-правові акти.

Зокрема, на шляху становлення молодого вченого спочатку у нього виникає необхідність вивчення всього спектра точок зору стосовно адміністративно-правового явища, потім йому необхідно висловити свою думку щодо наявної проблеми. Втім у багатьох відсутні навички такого аналізу і систематизації знань, що дозволило б сформулювати нові ідеї. Як наслідок, робляться необґрунтовані, поспішні і недозрілі висновки. Зазвичай дослідник робить вибір між вже наявними та представленими в наукових джерелах думками, що одразу ж знижує науковість таких праць та їх значення для розвитку науки адміністративного права.

У підрозділі 5.2 *«Загальнофілософські методи наукового пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ»* надана загальна характеристика загальнофілософських методів наукового пізнання, що використовуються в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

Підтримуючи обґрунтованість багаторівневої концепції методологічного знання, в дисертації методи науки адміністративного права за ступенем спільності і сферою дії поділені на три групи: загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні.

Здобувач проаналізував різні види загальнофілософських методів наукового пізнання, що пропонуються в науковій літературі (метафізичний і діалектичний, матеріалістичний та ідеалістичний) та передбачив можливості їх використання в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

Наголошено, що найпоширенішим у дослідженнях адміністративно-правових явищ є діалектичний метод. Його сутність полягає, по-перше, в констатації факту, що будь-яке адміністративно-правове явище має момент свого виникнення, період розвитку і занепаду (зникнення), що дозволяє досліджувати адміністративно-правове явище у розвитку з фіксацією переходів одного його стану в інший. По-друге, сутність діалектичного методу полягає у виявленні зв'язків між різними станами адміністративно-правового явища, передумов для їх зміни, а також зв'язків адміністративно-правового явища з іншими правовими явищами на конкретному етапі свого розвитку (існування). Наприклад, дослідження процесу становлення в Україні адміністративного судочинства і системи адміністративних судів неможливе без використання діалектичного методу, адже процес становлення цих адміністративно-правових

явищ неможливо пояснити без аналізу процесу їх виникнення та розвитку в Україні.

У підрозділі 5.3 «Загальнонаукові методи наукового пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ» досліджено особливості використання загальнонаукових методів пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

Констатовано, що в науковій літературі відсутня чітко визначена класифікація загальнонаукових методів наукового пізнання. Здобувач аналізує особливості використання таких методологічних прийомів, як синтез, аналіз, дедукція, індукція, абдукція, аналогія, та визначає специфіку їх використання у разі дослідження адміністративно-правових явищ.

Доведено, що дедукція в дослідженнях адміністративно-правових явищ найбільше поширена на емпіричному рівні наукового пізнання і меншою мірою представлена на концептуальному і загальнотеоретичному рівнях наукового пізнання. Втім використання дедукції в дослідженнях адміністративно-правових явищ вимагає дотримання певних правил та вимог, ігнорування яких спотворить результати дослідження.

З'ясовано, що індукція використовується в основному на емпіричному рівні наукового пізнання, втім не всі «нові» визначення адміністративно-правових явищ, що були отримані в результаті використання індукції, кладуться потім в основу досліджень на концептуальному і загальнотеоретичному рівнях науки адміністративного права та залучаються до категоріального апарату адміністративного права. Цьому є одна причина – неправильне використання індукції як способу наукового пізнання адміністративно-правових явищ.

Також у дисертації були проаналізовані особливості використання в дослідженнях адміністративно-правових явищ таких загальнонаукових методів наукового пізнання, як історико-правовий, системно-структурний (системно-функціональний), порівняльно-правовий, формально-юридичний метод та ін.

У підрозділі 5.4 «Спеціальні методи наукового пізнання в дослідженнях адміністративно-правових явищ» здійснено загальний аналіз спеціальних методів, які використовуються в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

У дисертації були проаналізовані особливості використання таких спеціальних методів наукового пізнання, як метод моделювання, математичні методи, статистичні методи, а також розкрито специфіку і перспективи їх використання в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

З'ясовано, що метод моделювання полягає у відтворенні натуральної чи ідеальної моделі адміністративно-правового явища і дослідженні цієї моделі в тих обставинах і аспектах, що цікавлять дослідника. Метод моделювання часто використовується у випадках кодифікації норм адміністративного законодавства (щоб розробити проєкт кодексу, необхідно хоча б приблизно змодельовати його структуру, зміст, цільове призначення і ін.), а також передуює реформі системи органів публічного адміністрування (щоб розуміти кінцевий результат реформи, необхідно уявити модель ідеальної, з точки зору суб'єкта реформування, моделі системи таких органів).

Встановлено, що крізь призму математичних підходів і засад піддаються дослідженню не всі об'єкти науки адміністративного права, адже вони характеризуються змістовою складністю, яка розкривається виключно шляхом використання інших «традиційних» для юридичної науки методів пізнання. Констатовано, що використання математичних методів у дослідженнях адміністративно-правових явищ є, по-перше, обмеженим, по-друге, залежним від взаємодії з іншими «традиційними» методами пізнання. Визначено, що математичний метод часто використовується в наукових працях з адміністративного права, в яких обґрунтовуються формули обчислення ефективності діяльності правоохоронних органів, обчислення адміністративного стягнення у вигляді штрафу, якщо існує великий розрив між мінімальним і максимальним розміром штрафу, тощо.

У дисертації також аналізуються умови, сфери використання та значення статистичних методів наукового пізнання для розвитку теорії адміністративного права.

Розділ 6 «Загальна характеристика світоглядних концепцій, які впливають на розвиток науки адміністративного права» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 6.1 *«Вплив концепцій правової, соціальної держави та інформаційного суспільства на розвиток науки адміністративного права»* проаналізовано основні положення концепцій «правова держава», «соціальна держава» та «інформаційне суспільство», а також розкрито прояви її впливу на розвиток науки адміністративного права.

З'ясовано, що більшість науковців згодні, що правова держава – це форма організації та функціонування державної влади для забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людей та громадян, а також окремих груп та громадянського суспільства загалом на основі чинного законодавства. Визначено, що під впливом сучасного розуміння сутності та ознак правової держави змінюється і фокус правового регулювання адміністративного права, а саме: у сфері посилення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації; публічної служби як суб'єкта надання публічних послуг; засобів запобігання корупційним проявам у публічній службі тощо.

Констатовано, що концепція соціальної держави не лише ставить перед адміністративним правом нові виклики та вимоги, але і сприяє трансформації самої ідеї публічного управління. Її головна мета полягає в забезпеченні соціальної справедливості та захисту прав кожного з громадян, що формує основу для нормального функціонування різних аспектів життя. З'ясовано, що для розуміння сутності концепції соціальної держави потрібно враховувати три ключові аспекти цього питання: по-перше, історичний шлях виникнення та еволюції ідеї соціальної держави; по-друге, сутність цієї концепції та її основні характеристики на сьогодні; по-третє, зміни, які відбулися в науці адміністративного права під впливом реалізації концепції соціальної держави в Україні.

З'ясовано, що еволюція концепцій – «індустріальне, постіндустріальне, інформаційне суспільство» – завжди залежала від розвитку у суспільстві техніки та соціально-економічних форм її використання, від розвитку науки і культури, а також від розвитку суспільного світогляду. Тому сутність і зміни інформаційних ідей та концепцій за останні десятиріччя неможливо збагнути, по-перше, не співвідносячи їх із науково-технічними змінами у суспільстві (етапами еволюції інформаційної техніки), по-друге, не враховуючи трансформацію суспільної свідомості та наукового мислення. Виокремлено ключові ознаки, що характеризують інформаційне суспільство: а) це суспільство з високим рівнем інформаційної культури; б) воно здатне виробляти необхідну для функціонування суспільства інформацію; в) воно має розвинені інформаційно-комунікаційні системи, що дозволяє забезпечувати доступ усім членам суспільства до необхідної інформації; г) велика його частина працевлаштована в інформаційному секторі.

У підрозділі 6.2 «Вплив концепцій децентралізації влади і людиноцентризму на розвиток науки адміністративного права» здійснено аналіз особливостей реалізації концепцій «децентралізація влади» і «людиноцентризм» в адміністративному праві та особливостей їх впливу на процес розвитку науки адміністративного права.

З'ясовано, що основними передумовами запровадження в Україні концепції децентралізації влади в Україні слід назвати такі як: 1) концентрація влади у «центрі» (тобто в центральних органах виконавчої влади); 2) неспроможність органів місцевого самоуправління самостійно (за рахунок власних коштів) вирішувати питання розвитку громади; 3) нерівномірний розподіл коштів між державним і місцевими бюджетами; 4) низький рівень довіри між суб'єктами владних повноважень та суспільством (його представниками); 5) низький рівень якості і доступності публічно-владних послуг, що отримують приватні особи.

Виокремлено ключові чинники, які зумовлюють запровадження людиноцентристської концепції в адміністративно-правовий простір, а саме: 1) потреба у пошуку нових, дієвих форматів публічного управління; 2) еволюція інститутів громадянського суспільства, що, своєю чергою, сприяє виникненню нових правових інститутів у складі адміністративного права; 3) інтеграція українського адміністративного права в європейський правовий простір; 4) кризові ситуації (наприклад, війна), які потребують адаптації адміністративного права до цих викликів. Зазначено, що трансформація науки адміністративного права в контексті людиноцентристської ідеології потребує нових підходів і обґрунтувань, що відповідатимуть викликам сучасності.

У підрозділі 6.3 «Концепція глобалізації та її вплив на розвиток науки адміністративного права» розкрито особливості впливу на розвиток науки адміністративного права концепції глобалізації світу.

Зазначено, що під впливом глобалізаційних процесів трансформується сутність адміністративного права України, зокрема: а) розширюється й поглиблюється зміст науки адміністративного права загалом, а також окремих його складників; б) відбувається визнання та впровадження нових для вітчизняного права міжнародних і європейських правових стандартів (зокрема,

публічного адміністрування, верховенства права, прав людини, здійснення правосуддя); в) відбувається імплементація в національний адміністративно-правовий простір елементів глобального адміністративного права, насамперед таких правових ідей і доктрин, як: «право миру», «право безпеки», «право транспарентності» тощо.

Розкрито основні засади функціонування глобального адміністративного права, а саме: а) залучення суспільства до процесу прийняття важливих рішень; б) підвищення рівня захисту прав і свобод особи; в) підвищення рівня ефективності публічного управління; г) гармонізація норм права.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, пов'язаної з розкриттям особливостей розвитку науки адміністративного права, а саме «серцевини» науки, рівнів наукового пізнання адміністративно-правових явищ, категоріального апарату та методології адміністративного права, а також у вдосконаленні на цій основі теорії адміністративного права. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Встановлено, що до проблем, які ускладнюють визначення «серцевини» науки адміністративного права, належать такі: 1) світоглядне бачення сутності адміністративного права як галузі права (управлінська, публічно-сервісна та поліструктурна концепції адміністративного права); 2) історичні особливості сприйняття ролі адміністративного права у суспільстві та наповнення його змісту; 3) різноманітність і несхожість між собою суспільних відносин, які охоплюються нині предметом адміністративно-правового регулювання.

2. З'ясовано, що у радянський період та наприкінці 90-х років ХХ ст. основним предметом дослідження науки адміністративного права були державне управління, система органів державного управління, їх взаємодія та розподіл повноважень між ними, адміністративно-правовий статус суб'єктів державного управління, форми та методи державного управління, забезпечення законності і дисципліни в органах державного управління, а також адміністративна відповідальність. Радянське адміністративне право як галузь права та галузева юридична наука були прикладом реалізації концепції державоцентризму, що і віддаляло його від засад європейського адміністративного права.

3. Обґрунтовано, що наука адміністративного права як система знань про правозабезпечувальну публічну галузь права у системі права України характеризується такими особливостями: 1) її серцевиною є реалізація прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері; 2) можливість судового захисту порушених прав і свобод у порядку адміністративного судочинства; 3) наявність передбачених законодавством адміністративних процедур, які, з одного боку, регламентують діяльність суб'єктів публічного адміністрування, з іншого – надають приватним особам алгоритм дій, який розкриває їм особливості реалізації конкретного права чи свободи в публічно-правових відносинах; 4) система суб'єктів публічного адміністрування будується

у відповідності до потреб забезпечення прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері тощо.

4. Доведено, що сутність (серцевину) науки адміністративного права становлять публічно-владні відносини: а) які формуються всередині органів державної влади та місцевого самоврядування (відносини підпорядкування – управлінські і службові); б) які формуються зовні органів виконавчої влади та місцевого самоврядування та пов'язані із нормуванням суспільних відносин (наприклад, нормотворча підзаконна діяльність органів виконавчої влади), із забезпеченням у суспільстві законності і публічного порядку (наприклад, правоохоронна діяльність Національної поліції чи контрольна діяльність Антимонопольного комітету України), із забезпеченням реалізації прав і свобод особи (наприклад, надання адміністративних послуг), із забезпеченням реалізації обов'язків особи (наприклад, військового обов'язку), із розглядом публічних спорів чи правопорушень (наприклад, розгляд скарг в адміністративному порядку чи притягнення осіб до адміністративної відповідальності) тощо.

5. Запропоновано до об'єкта науки адміністративного права відносити: 1) публічно-владні відносини, які виникають у ході реалізації суб'єктами владних повноважень своєї компетенції; 2) адміністративне право як галузь національного права, що регулює публічно-владні відносини; 3) науку адміністративного права. Обґрунтовано необхідність у предметі науки адміністративного права виділяти: 1) історію, сучасність і перспективи розвитку публічно-владних відносин як предмет адміністративно-правового регулювання; 2) історію, сучасність і перспективи розвитку адміністративного права як науки та галузі права України; 3) цілепокладання адміністративного права; 4) адміністративно-правові норми й адміністративні правовідносини; 5) суб'єктів адміністративного права; 6) категоріальний апарат; 7) методологію адміністративного права тощо.

6. Встановлено, що аксіологія – це частина науки адміністративного права, яка досліджує: а) різного роду цінності, що впливають на формування державної політики та адміністративно-правове регулювання; б) цілепокладання як процес формування цілей та їх реалізації у сфері адміністративно-правового регулювання, адміністративних правовідносин тощо. Догма адміністративного права – це частина науки адміністративного права, яка вивчає особливості і зміст норм певного елементу системи адміністративного права (наприклад, норм матеріального, процедурного чи процесуального права), тлумачить їх, а також досліджує ефективність їх реалізації. Практична адміністративістика – це частина науки адміністративного права, яка вивчає та аналізує правотворчу і правозастосовну діяльність суб'єктів публічного адміністрування та правозастосовну діяльність адміністративних судів.

7. Доведено, що системність науки адміністративного права полягає в тому, що наукові напрями, які розвиваються у межах підгалузей та правових інститутів адміністративного права, по-перше, не суперечать один одному, по-друге, утворюють внутрішню єдність, по-третє, взаємно доповнюють один одного, по-четверте, всі разом забезпечують реалізацію функцій науки. Підкреслюється, що на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ можуть

виникати результати досліджень, які одразу гармонійно вписуються у наявну систему знань (якщо використовується такий методологічний прийом, як дедукція) або які потребують додаткової систематизації на концептуальному чи навіть загальнотеоретичному рівнях пізнання адміністративно-правових явищ (якщо використовується такий методологічний прийом, як індукція).

8. З'ясовано, що до загальних тенденцій розвитку науки адміністративного права в період з 1991 року по сьогодні належать: 1) відмова від більшості засад науки радянського адміністративного права та повернення до витоків науки європейського адміністративного права; 2) переосмислення положень науки адміністративного права на підставі функціонування виконавчої влади та інших суб'єктів публічного адміністрування в умовах розбудови демократичної, правової і соціальної держави та в умовах інформаційного суспільства; 3) остаточне оформлення адміністративного процесуального та адміністративного процедурного права в підгалузі адміністративного права та самостійні наукові напрями, що розвиваються в межах науки адміністративного права тощо.

9. Наголошено на тому, що у разі характеристики юридичних наук слід говорити не про їх «самостійність», а про «відносну самостійність». Наука адміністративного права є відносно самостійним елементом у системі юридичних наук. Відносна самостійність науки адміністративного права проявляється в тому, що вона: а) має свій об'єкт та предмет дослідження; б) базується (використовує у своїх дослідженнях) на термінології і методології, які запропоновані теоретичними юридичними науками (теорією держави та права, філософією права тощо); в) ділиться з іншими науками публічного права своїми напрацюваннями та запозичує їх здобутки для дослідження адміністративно-правових явищ (наука конституційного права, міжнародного публічного права, галузеві процесуальні науки); г) напрацьовує свою методологію і розробляє власну наукову термінологію.

10. Запропоновано авторське визначення функції науки адміністративного права, а саме як відповідність результатів науково-дослідної діяльності, яка була здійснена під час вивчення адміністративно-правових явищ, цілям науки адміністративного права, вимогам категоріального апарату і методології адміністративного права. З'ясовано, що до функцій науки адміністративного права слід віднести теоретико-пізнавальну, евристичну, методологічну, системотворчу, практично-прикладну і прогностичну.

11. Зроблено висновок, що необхідність у загальнотеоретичному рівні наукового пізнання виникає тоді, коли накопичуються проблеми, пов'язані із використанням методології чи категоріального апарату, а також із виникненням численних концепцій, які містять суперечливі один до одного висновки, хоча використовували для цього однакову доказову базу (виникнення рівноваги концепцій за значенням та поширенням у дослідженнях). Тобто йдеться про наукові проблеми, а не про проблеми, що виникають на практиці (в правотворчій чи правозастосовній діяльності).

12. Зроблено висновок, що концептуальний рівень досліджень адміністративно-правових явищ характеризується такими обов'язковими ознаками: 1) пропонуються нові концепції і підходи до визначення адміністративно-правових явищ; 2) пропонується узгоджена, логічна, системна і світоглядна позиція вченого стосовно адміністративно-правового явища, яке: а) характеризується як цілісне явище (яке має внутрішні структурні чи системні елементи, які тісно взаємопов'язані між собою); б) розкривається як явище, яке взаємодіє з іншими елементами у більш загальній системі (є важливою і невід'ємною частиною чогось більшого); в) гармонійно вплітається у доктрину адміністративного права; г) сприяє вирішенню проблем на практиці (в правотворчій і правозастосовній сферах).

13. Доведено, що емпіричний (практично-правовий) рівень наукового пізнання адміністративно-правових явищ має свої особливості, які його відрізняють від загальнотеоретичного і концептуального рівнів наукового пізнання: 1) в науці адміністративного права він спрямований на обслуговування практики, тоді як концептуальний рівень – на підтримку тісних зв'язків між практикою і теорією, а загальнотеоретичний – на обслуговування теорії; 2) на емпіричному рівні досліджень адміністративно-правових явищ здійснюються первинні узагальнення, які потім можуть бути використані в дослідженнях концептуального і загальнотеоретичного рівнів; 3) теорія адміністративного права виступає взірцем для досліджень емпіричного рівня наукового пізнання; 4) результати досліджень адміністративно-правових явищ на емпіричному рівні оформлюються у двох видах: а) пропозиції щодо покращення адміністративно-правового регулювання шляхом відміни, зміни норм права чи прийняття нових норм права; б) пропозиції щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності шляхом внесення змін у адміністративно-правове регулювання.

14. Наголошено на тому, що інструментарій досліджень адміністративно-правових явищ – це наукові засоби, за допомогою яких отримуються та систематизуються знання про явища, що охоплюються предметом науки адміністративного права. Інструментарій досліджень адміністративно-правових явищ складається із двох елементів: 1) наукові категорії; 2) методологія науки. На підставі аналізу комплексних наукових праць, що присвячені дослідженню адміністративно-правових явищ, зроблено висновок, що у змісті великої частини праць: 1) грубо порушуються вимоги до використання наукових категорій; 2) простежується суттєвий розрив між методологією (як засобом дослідження), змістом дослідження (як формою наукового доказування) та результатами дослідження (як знаннями, які отримані в результаті поєднання наукової методології та вмінь і досвіду дослідника).

15. Зроблено висновок, що в категоріальному апараті адміністративного права особливе місце посідають наукові категорії, тобто найбільш загальні і фундаментальні поняття, які є координатами наукового мислення. Процес оновлення категоріального апарату науки адміністративного права є складним і суперечливим. Встановлено, що на місце у системі категорій науки адміністративного права нині претендують такі поняття, як «публічне адміністрування», «адміністративний акт», «адміністративний процес»,

«адміністративна процедура», «адміністративні послуги» та «адміністративний договір».

16. Встановлено, що до загальних проблем впровадження понять «публічне адміністрування», «адміністративний акт» та «адміністративні послуги» у категоріальний апарат науки адміністративного права належать: 1) відсутність у науці адміністративного права однозначного розуміння і змістового наповнення поняття (публічне адміністрування, адміністративний акт, адміністративні послуги); 2) відсутність визначення поняття в нормативно-правових актах (публічне адміністрування) або наявності законодавчого визначення поняття, яке використовується тільки у тій сфері суспільних відносин, яку регулює нормативно-правовий акт, що містить дефініцію (адміністративний акт, адміністративні послуги); 3) їх місце в загальній системі подібних правових явищ залишається невизначеним (публічне адміністрування, адміністративний акт, адміністративні послуги); 4) їх впровадження в категоріальний апарат науки потребує змін усієї системи категорій адміністративного права (публічне адміністрування, адміністративний акт).

17. Виокремлено серед проблем впровадження в категоріальний апарат науки адміністративного права понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура» та «адміністративний договір» такі: 1) негативний вплив теорії держави та права, яка продовжує поділяти норми права та правовідносини лише на два види – матеріальні і процесуальні (адміністративний процес, адміністративна процедура); 2) зловживання концептуальним рівнем пізнання адміністративно-правових явищ, що призвело до появи численних концепцій, які суперечать одна одній (адміністративний процес, адміністративна процедура); 3) наявності абстракцій про адміністративно-правове явище, яке має мало юридично підтверджених форм свого існування в реальному житті (адміністративний договір); 4) наявності у законодавстві формального визначення адміністративно-правового явища, яке не дозволяє уявити його як системне явище (адміністративна процедура).

18. Зроблено висновок, що всі проблеми методології юридичних наук притаманні і методології адміністративного права. Серед них можна виділити: 1) відсутність чітких вимог чи застережень щодо використання методів наукового пізнання у разі дослідження адміністративно-правових явищ; 2) методологія лише частково забезпечує потреби теорії адміністративного права і практики; 3) методи наукового пізнання спрямовані нині в дослідженнях адміністративно-правових явищ, в основному на забезпечення реалізації теоретико-пізнавальної функції науки і меншою мірою на забезпечення евристичної та прогностичної функцій; 4) особливості процесу розвитку і вдосконалення адміністративного законодавства нівелюють необхідність професійного використання методології в дослідженнях адміністративно-правових явищ.

19. Встановлено, що загальнофілософські методи наукового пізнання характеризуються тим, що носять, як правило, універсальний характер для всіх наук, втім є і винятки із загального правила (наприклад, інтуїтивний метод є більш поширеним та помітним у математиці, фізиці і хімії і менш помітним у юридичних науках). Нині в науці адміністративного права є потреба використання не тільки діалектичного, а й інших видів загальнофілософських методів, зокрема метафізичного й ідеалістичного. Адже діалектичний метод має дослідницькі обмеження, які не дозволяють у процесі руху і розвитку адміністративно-правового явища розгледіти його сутність саме в цей період або час.

20. З'ясовано, що загальнонаукові методи наукового пізнання, як правило, не охоплюють собою всю науково-дослідну роботу, а застосовуються лише на окремих її стадіях чи в окремих частинах дослідження. Були визначені такі проблеми застосування загальнонаукових методів наукового пізнання адміністративно-правових явищ: 1) зміст окремих методів трактується суперечливо у науковій літературі з філософії, філософії права, логіки, теорії держави та права тощо; 2) в науковій літературі мало уваги приділяється специфіці використання (застосування) дослідником загальнонаукових методів; 3) надання переваги в дослідженні адміністративно-правового явища лише одному методу й ігнорування інших призводить до спотворення результатів дослідження (їх віддалення від справжнього стану речей).

21. Доведено, що спеціальні методи наукового пізнання – це методологічні прийоми, які використовуються у суспільних та технічних науках та мають обмежену сферу свого використання в юридичних науках і науці адміністративного права. Запропоновано до умов, яких слід дотримуватись у використанні спеціальних методів у дослідженнях адміністративно-правових явищ, віднести такі: 1) чим вищий рівень наукового пізнання, тим менше можливостей для використання спеціальних методів у дослідженні адміністративно-правових явищ; 2) необхідність використання спеціальних методів під час дослідження адміністративно-правових явищ повинна бути зумовлена цілями конкретного дослідження; 3) спеціальні методи набувають позитивного значення в дослідженнях адміністративно-правових явищ лише у випадку об'єднання їх методологічних властивостей із потенціалом інших традиційних методів наукового пізнання правової дійсності (діалектичний метод, логіко-семантичний, структурно-функціональний і ін.); 4) спеціальні методи допомагають досліджувати не тільки кількісні показники та обчислювальні операції в адміністративно-правовій дійсності, а і структурні відносини та властивості адміністративно-правових явищ.

22. Зроблено висновок, що концепція правової держави має вплив на адміністративне право, яке сприяє реалізації на практиці основних його положень через реалізацію правових механізмів забезпечення дотримання принципів верховенства права, захисту прав і свобод громадян, а також належного функціонування інститутів державної влади. Наголошено, що адміністративне право відіграє ключову роль у забезпеченні функціонування публічної адміністрації та захисті прав і свобод громадян: конкретизує способи

захисту прав осіб, уніфікує юридичні процедури та вдосконалює контроль за діяльністю публічної адміністрації та інше.

Визначено, що основна мета соціальної держави полягає в забезпеченні соціальної справедливості та захисту прав громадян, що є основою для нормального функціонування суспільства. Вона прагне гарантувати рівний доступ до соціальних благ, спонукаючи державу вдосконалювати адміністративні процедури для підвищення ефективності і прозорості. Зроблено висновок, що вплив соціальної держави на адміністративне право проявляється у збільшенні кількості доступних адміністративних послуг та робиться акцент на захисті прав людини, що сприяє створенню нових процесів та механізмів контролю за діяльністю державних органів.

Доведено, що процес розбудови в Україні інформаційного суспільства з точки зору науки адміністративного права – це: 1) нові можливості для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів публічного адміністрування (наприклад, функціонування державних реєстрів); 2) нові можливості для якісного забезпечення потреб і інтересів приватних осіб у публічно-правовій сфері (зокрема, надання електронних адміністративних послуг); 3) нові можливості у сфері адміністративного правосуддя (наприклад, впровадження Електронного Суду); 4) нові загрози, які можуть виникнути у зв'язку із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій та яким необхідно протидіяти адміністративно-правовими засобами (зокрема, адміністративно-правове забезпечення охорони і захисту інформаційної безпеки України); 5) нові виклики для суспільства, що можуть виникнути у зв'язку із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність публічно-владних суб'єктів і які необхідно буде вирішувати (наприклад, необхідність підвищення кваліфікації державних службовців з питань використання інформаційно-комунікаційних технологій у своїй професійній діяльності).

23. Встановлено, що концепції децентралізації влади і людиноцентризму доповнюють одна одну в адміністративному праві та позитивно вплинули на розвиток науки адміністративного права: 1) відбувся перерозподіл державно-владних повноважень у системі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що дозволило підвищити ефективність публічно-сервісної діяльності, яку здійснюють на місцях органи виконавчої влади та органи місцевого самоуправління; 2) у визначенні системи і компетенції органів публічного управління законодавець акцентує увагу на дотриманні, забезпеченні, охороні і захисті прав та свобод людини і громадянина в публічно-правовій сфері; 3) суб'єкти, які безпосередньо надають адміністративні послуги, стали максимально наближеними до споживачів таких послуг; 4) приватна особа користується процедурами, які закріплені в чинному законодавстві, що дозволяє більш ефективно реалізовувати і захищати свої права та контролювати діяльність суб'єкта владних повноважень, який приймає індивідуальне рішення.

24. Виокремлено основні вектори впливу глобалізації на адміністративне право, а саме: 1) гармонізація адміністративного права з міжнародними нормами здійснюється з урахуванням національних особливостей; 2) застосування норм і принципів, які базуються на правових цінностях, стає ключовим фактором в адміністративно-правових відносинах; 3) останнім часом на адміністративне право все більше впливають норми м'якого міжнародного права; 4) формуються нові доктринальні підходи до регулювання адміністративно-правових відносин із урахуванням вимог глобального адміністративного права; 5) трансформується сутність адміністративного права України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Соломаха А.Г. Загальні тенденції прогнозування розвитку сучасної науки адміністративного права. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4. Т. 2. С. 133–139. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.24>.
2. Соломаха А.Г. Наука адміністративного права: цінності та боротьба ідей. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 1. С. 173–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.28>.
3. Соломаха А.Г. Концепція інформаційного суспільства та її вплив на розвиток науки адміністративного права. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 273–279. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.38>.
4. Соломаха А.Г. Порівняльний метод в дослідженнях адміністративно-правових явищ і процесів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 637–640. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/159>.
5. Соломаха А.Г. Фактори, які обумовлюють необхідність використання математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ. *Правова позиція*. 2024. № 2(43). С. 89–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.18>.
6. Соломаха А.Г. Умови використання математичних методів в дослідженнях адміністративно-правових явищ. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 3. С. 111–116. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.18>.
7. Соломаха А.Г. Сучасні виміри категорії «функції науки адміністративного права». *Правові новели*. 2024. № 23. С. 302–309. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.38>.
8. Соломаха А.Г. Основні вектори впливу глобалізації на адміністративне право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 534–537. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/126>.
9. Соломаха А.Г. Загальнотеоретичний рівень досліджень адміністративно-правових явищ. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 412–417. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.56>.

10. Соломаха А.Г. Соціально-ціннісний вимір сучасного адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 575–578. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/141>.
11. Соломаха А.Г. Розмежування суспільних відносин в предметі адміністративного права: оцінка доцільності і наукові засади. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 431–438. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.64>.
12. Соломаха А.Г. Концептуальний рівень досліджень адміністративно-правових явищ. *Правова позиція*. 2023. № 3(40). С. 198–201. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.39>.
13. Соломаха А.Г. Емпіричний (практично-прикладний) рівень досліджень адміністративно-правових явищ. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 371–375. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.61>.
14. Соломаха А.Г. До питання передумов запровадження ідей людиноцентризму в адміністративному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 772–775. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/193>.
15. Соломаха А.Г. Розвиток науки адміністративного права через призму концепції соціальної держави. *Правова позиція*. 2023. № 4(41). С. 152–157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.31>.
16. Соломаха А.Г. Індукція як спосіб створення нових понять в науці адміністративного права. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 556–561. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.83>.
17. Соломаха А.Г. Дедукція як спосіб дослідження адміністративно-правових явищ. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 333–337. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.1.50>.
18. Соломаха А.Г. Іманентний концепт правової держави та його вплив на трансформацію адміністративного права. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 562–567. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.79>.

***Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в
накометричних базах Web of Sciences та Scopus:***

19. Solomaha A., Borovyk L. On the feasibility of using the concept of management as a category of administrative law. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 1. P. 216–221. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-216-221>.
20. Solomaha A., Palinchak M., Petretska N. Peculiarities of the influence of economic sciences on the formation of administrative and legal nomenclature. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 2. P. 252–257. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-252-257>.
21. Kalyayev A., Solomaha A. The Local Self-Government in Ukraine in the 1990s: the Soviet Model Rejection, Reform Features. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*. 2024. № 30. P. 179–190. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299903>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Соломаха А.Г. Загальні тенденції реформування категоріального апарату науки адміністративного права. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 253–256. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-59>.

23. Соломаха А.Г. Управлінські категорії в публічному праві та їх конфлікт із категоріями науки адміністративного права. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 446–449. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-127>.

24. Соломаха А.Г. Реальні та футуристичні прогнози в науці адміністративного права. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 224–228. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-53>.

25. Соломаха А.Г. Наука адміністративного права та процес впровадження в Україні концепції інформаційного суспільства: особливості взаємовпливу і взаємозв'язку. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 350–352. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-318-0-95>.

26. Соломаха А.Г. Значення порівняльного методу для розвитку науки адміністративного. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 536–539. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-146>.

27. Соломаха А.Г. Діяльність публічно-владних суб'єктів щодо накопичення, обробки і зберігання інформації як фактор застосування математичних методів в науці адміністративного права. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 247–249. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-72>.

28. Соломаха А.Г. Особливості використання концептуального рівня досліджень в науці адміністративного права. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 288–291. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-82>.

АНОТАЦІЇ

Соломаха А.Г. Етапи становлення та сучасні тенденції розвитку науки адміністративного права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2024.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню особливостей розвитку науки адміністративного права, а також вдосконаленню на цій підставі теорії адміністративного права та її узгодженню із потребами практики.

Встановлено, що до проблем, які ускладнюють визначення «серцевини» науки адміністративного права, належать такі: 1) світоглядне бачення сутності адміністративного права як галузі права (управлінська, публічно-сервісна та поліструктурна концепції адміністративного права); 2) історичні особливості сприйняття ролі адміністративного права у суспільстві та наповнення його змісту; 3) різноманітність і несхожість між собою суспільних відносин, які охоплюються нині предметом адміністративно-правового регулювання.

Обґрунтовано, що наука адміністративного права як система знань про правозабезпечувальну публічну галузь права у системі права України характеризується такими особливостями, як: 1) її серцевиною є реалізація прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері; 2) можливість судового захисту порушених прав і свобод у порядку адміністративного судочинства; 3) наявність передбачених законодавством адміністративних процедур, які, з одного боку, регламентують діяльність суб'єктів публічного адміністрування, з іншого – надають приватним особам алгоритм дій, який розкриває їм особливості реалізації конкретного права чи свободи в публічно-правових відносинах; 4) система суб'єктів публічного адміністрування будується у відповідності до потреб забезпечення прав і свобод людини та громадянина в публічно-правовій сфері.

Доведено, що сутність (серцевину) науки адміністративного права становлять публічно-владні відносини: а) які формуються всередині органів державної влади та місцевого самоврядування (відносини підпорядкування – управлінські і службові); б) які формуються зовні органів виконавчої влади та місцевого самоврядування та пов'язані із нормуванням суспільних відносин, із забезпеченням у суспільстві законності і публічного порядку, із забезпеченням реалізації прав і свобод особи, із забезпеченням реалізації обов'язків особи, із розглядом публічних спорів чи правопорушень тощо.

Запропоновано до об'єкта науки адміністративного права відносити: 1) публічно-владні відносини, які виникають у ході реалізації суб'єктами владних повноважень своєї компетенції; 2) адміністративне право як галузь національного права, що регулює публічно-владні відносини; 3) науку адміністративного права. Обґрунтовано необхідність у предметі науки адміністративного права виділяти: 1) історію, сучасність і перспективи розвитку публічно-владних відносин як предмета адміністративно-правового регулювання; 2) історію, сучасність і перспективи розвитку адміністративного

права як науки та галузі права України; 3) цілепокладання адміністративного права; 4) адміністративно-правові норми й адміністративні правовідносини; 5) суб'єктів адміністративного права; 6) категоріальний апарат; 7) методологію адміністративного права тощо.

З'ясовано, що до загальних тенденцій розвитку науки адміністративного права в період з 1991 року по сьогодні належать: 1) відмова від більшості засад науки радянського адміністративного права та повернення до витоків науки європейського адміністративного права; 2) переосмислення положень науки адміністративного права на підставі функціонування виконавчої влади та інших суб'єктів публічного адміністрування в умовах розбудови демократичної, правової і соціальної держави та в умовах інформаційного суспільства; 3) остаточне оформлення адміністративного процесуального та адміністративного процедурного права в підгалузі адміністративного права та самостійні наукові напрями, що розвиваються в межах науки адміністративного права тощо.

У дисертації детально було розглянуто рівні наукового пізнання адміністративно-правових явищ, категоріальний апарат та методологію адміністративного права.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративний акт, адміністративний договір, адміністративний процес, адміністративні послуги, адміністративно-правові явища, інструментарій наукового пізнання, категоріальний апарат адміністративного права, методологія адміністративного права, наука адміністративного права, наука, об'єкт науки, предмет науки, публічне адміністрування, рівні наукового пізнання, світоглядні концепції, функції науки.

Solomaha A.H. Stages of formation and modern trends in the development of the science of administrative law. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences on the specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2024.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the peculiarities of the development of the science of administrative law, as well as to the improvement of the theory of administrative law on this basis and its alignment with the needs of practice.

It has been established that the problems that complicate the definition of the “core” of the science of administrative law include the following: 1) worldview of the essence of administrative law as a field of law (management, public service and polystructural concepts of administrative law); 2) historical features of the perception of the role of administrative law in society and the fulfillment of its content; 3) the diversity and dissimilarity of social relations, which are covered today by the subject of administrative and legal regulation.

It is substantiated that the science of administrative law as a system of knowledge about the law-enforcing public branch of law in the legal system of Ukraine is characterized by the following features: 1) its core is the realization of the rights and freedoms of a person and a citizen in the public-legal sphere; 2) the possibility of

judicial protection of violated rights and freedoms in the order of administrative proceedings; 3) the presence of administrative procedures prescribed by law, which, on the one hand, regulate the activities of public administration entities, on the other hand, provide private individuals with an algorithm of actions that reveals to them the peculiarities of the implementation of a specific right or freedom in public-legal relations; 4) the system of public administration subjects is built in accordance with the needs of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen in the public legal sphere.

It has been proven that the essence (core) of the science of administrative law consists of public-authority relations: a) which are formed in the midst of state authorities and local self-government bodies (subordination relations – managerial and official); b) which are formed outside the bodies of executive power and local self-government, and are related to the regulation of social relations, to ensuring legality and public order in society, to ensuring the realization of the rights and freedoms of a person, to ensuring the realization of a person's duties, to the consideration of public disputes or offenses, etc.

It is proposed to attribute to the object of the science of administrative law: 1) public-authority relations that arise in the course of the subjects' exercise of their authority; 2) administrative law as a branch of national law that regulates public-authority relations; 3) the science of administrative law. The need to highlight in the subject of the science of administrative law: 1) history, modernity and prospects for the development of public-authority relations as a subject of administrative-legal regulation; 2) history, modernity and development prospects of administrative law as a science and branch of Ukrainian law; 3) goal-setting of administrative law; 4) administrative and legal norms and administrative legal relations; 5) subjects of administrative law; 6) categorical apparatus; 7) methodology of administrative law, etc.

It was found that the general trends in the development of the science of administrative law in the period from 1991 to today include: 1) rejection of most of the foundations of the science of Soviet administrative law and a return to the origins of the science of European administrative law; 2) rethinking the provisions of the science of administrative law on the basis of the functioning of the executive power and other subjects of public administration in the conditions of the development of a democratic, legal and social state and in the conditions of the information society; 3) the final design of administrative procedural and administrative procedural law in the sub-branch of administrative law and independent scientific directions developing within the scope of the science of administrative law, etc.

The dissertation examined in detail the levels of scientific knowledge of administrative-legal phenomena, the categorical apparatus and the methodology of administrative law.

Key words: *administrative act, administrative contract, administrative procedure, administrative process, administrative services, administrative-legal phenomena, categorical apparatus of administrative law, functions of science, levels of scientific knowledge, methodology of administrative law, object of science, public*

administration, science of administrative law, science, subject of science, tools of scientific knowledge, worldview concepts.

Підписано до друку 02.11.2024. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1122.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.